

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی DSU

* فاطمه صفری ** علی پورقصاب امیری *** علیرضا جهانگیری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۵

چکیده

روش حل اختلاف سازمان تجارت جهانی را نه در روش حقوقی محض و نه در شیوه حل اختلاف سیاسی محض می‌توان آورد. و در واقع تقسیم‌بندی حقوق بین‌الملل را در این زمینه نمی‌توان صادق دانست و باید تقسیم‌بندی دیگری با عنوان روش «شبه قضایی یا مختلط» ارائه کرد و سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی را منطبق با این روش دانست. دلیل این مطلب این است که روش حل اختلاف سازمان ترکیبی از روشهای مختلف است که در مجموع از هر دسته روشهای سیاسی و حقوقی متمایز است. آغاز پروسه رسیدگی با مشورت اجباری بین دولتهای طرف اختلاف است که یک روش سیاسی است و در پی انقضای مهلتی معین، تشکیل هیات رسیدگی پیش‌بینی شده است که نوعی نهاد قابل مقایسه با داوری یا حتی سازش محسوب می‌شود و پس از انجام وظیفه منحل می‌گردد به علاوه وجود رکن استینافی در این سیستم، خصیصه‌ای کاملاً قضایی به این نظام می‌بخشد. این ترتیب نهایتاً نمی‌توان نظام مزبور را قاطعانه در زمره شیوه‌های حقوقی یا سیاسی حل اختلاف دانست. اما با توجه به این که نظام مزبور در پی اصلاحات دور اروگوئه گرایش بیشتری به سمت قاعده‌مندی و قضایی شدن یافته است و اعتبار عوامل حقوقی در آن بیشتر شده است، آن را روش شبه قضایی می‌نامیم.

کلید واژه: سازمان جهانی تجارت، تفاهم نامه حل و فصل اختلافات تجاری، سازمان

جهانی تجارت. رکن حل و فصل اختلافات، WTO

* دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران.

** عضو هیات علمی گروه حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران.. (نویسنده مسئول)

** عضو هیات علمی گروه حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران.

مقدمه

پروسه حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی، دارای یک فرایند منظمی می‌باشد که با شروع پروسه حل اختلاف بر اساس شکایت، سلسله‌وار طی می‌شود. در حقوق بین‌الملل عمومی، طرفین اختلاف از آزادی عمل زیادی در انتخاب شیوه‌های حل و فصل اختلافات برخوردارند و این یکی از اصول مهم نظام حقوقی حل و فصل اختلاف است. بر این اساس طرفین اختلاف حق دارند با توافق یکدیگر شیوه‌های حل و فصل اختلاف را انتخاب کنند. ولی تفاهم‌نامه تا حدودی این اصل را نادیده گرفته است، هرچند که در آن آمده است طرفین اختلاف حق دارند نظام حل اختلاف پیش‌بینی شده در تفاهم‌نامه را کنار بگذارند و با هم توافق کنند که از دیگر شیوه‌های متداول حل و فصل اختلافات یعنی مساعی جمیله، سازش و میانجیگری و حتی داوری بین‌المللی استفاده کنند ولی لازمه توسل به این روشها توافق طرفین اختلاف است. در غیر اینصورت روش حل و فصل اختلافات که در این تفاهم‌نامه پیش‌بینی شده است به نحوی به طرفین اختلاف تحمیل می‌شود. (ماده ۳۳ منشور ملل متحد و ماده ۵ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات)

۱- اطلاعیه

هر چند در تفاهم‌نامه حل اختلاف سازمان تجارت جهانی به پروسه اطلاعیه یا اختاریه اشاره‌ای نشده است ولی با توجه به اینکه پروسه مزبور در زمان حیات گات ۱۹۴۷ جریان داشته و نیز در تفاهم‌نامه دور توکیو ۱۹۷۹ مجدداً طرفهای قرارداد تعهد و پایبندی خود را نسبت به تعهدات موجود که رویه اخطار یا اطلاعیه نیز یکی از تعهدات موجود بوده است، مجدداً مورد تأکید قرار داده‌اند و نیز با توجه به بند یک ماده ۳ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلاف، که مقرر می‌دارد اعضا تبعیت خود را از اصولی که در مورد مدیریت اختلافات که قبلاً طبق ماده ۲۲ و ۲۳ گات ۱۹۴۷ اعمال می‌شد و همین‌طور قواعد و رویه‌هایی که در این سند باز هم تکمیل شده یا تغییر یافته‌اند، قاطعانه ابراز می‌دارند. پس پروسه اطلاعیه یا اختاریه با توجه به اینکه یک رویه بسیار خوبی برای حل اختلاف یا حتی جلوگیری از تنش و اختلاف ناشی از سوء تفاهم می‌باشد. اگر یک طرف متعهد به ابتکار خود یا در نتیجه نمایندگی از سوی یک واحد تجاری در قلمرو خودش، به این نتیجه برسد که طرف متعهد دیگر، تعهدات خود بر طبق موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی را نقض

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۵۵

کرده است، می‌تواند به طور غیررسمی یا حتی از طریق مجاری دیپلماتیک با طرف دیگر تماس بگیرد و مذاکراتی را برای تحصیل یک راه جبران، برای مثال از طریق کسب یک امتیاز تعرفه‌ای از سوی طرف دیگر، آغاز کند. اگر این مذاکرات موفقیت آمیز باشد، نتیجه باید به اطلاع سازمان تجارت جهانی رسانده شود. تصمیم پذیرفته شده در مذاکرات دور اروگوئه به طور صریح گویای این مطلب است. هدف عمده از اطلاع دادن دو امر می‌باشد: یکی آگاه کردن سایر طرفهای متعاقد غیردرگیر در اختلاف، و دیگری آگاه ساختن آنان از این امر که مشکلی ایجاد شده بود، و حل شده است. این امر در واقع نوعی مشورت و گفتگوی خارج از تشریفات و مقررات است. (ام اش‌میتوف، ج ۲، ۱۳۹۷: ۶۶۵)

۲- مشورت

پروژه حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی وقتی شروع می‌شود که یک دولت عضو سازمان به طور رسمی مشاوره سازمان تجارت جهانی را با دولت عضو دیگر درخواست می‌کند. مشاوره رسمی سازمان اغلب به دنبال تلاشهای ناموفق در حل و فصل یک اختلاف از طریق تلاشهای دیپلماتیک دو جانبه معمول مطرح می‌شود. (Christopher parlin, ۲۰۰۰؛ ۷۶). طراحان تفاهم‌نامه حل و فصل اختلاف، مشاوره و مساعی جمیله، سازش و میانجیگری را بیشتر از راه‌حلهای رسمی و ثابت حل اختلاف بوسیله هیاتهای رسیدگی یا کمیته استینافی مدنظر قرار داده و در صورت ایجاد اختلاف همه اعضا متعهد خواهند بود که در این شیوه‌ها با حسن نیت در جهت تلاش برای حل اختلاف گام بردارند. همچنین اعضا تصویب می‌کنند راه‌حلهایشان را تقویت کرده و تاثیرات استفاده از پروژه مشاوره توسط اعضا را بیشتر بکنند و قبل از توسل به شیوه‌های دیگر تحت این تفاهم‌نامه، تلاش خود را در بدست آوردن سازگاری رضایت‌بخش از موضوع بکار گیرند. لازم به ذکر است که پروژه مشاوره در موافقتنامه گات نیز به عنوان یکی از مهمترین راه‌حلهای اختلاف طرفین متعاقد بود و در سازمان تجارت جهانی، در تفاهم‌نامه حل اختلاف نیز پروژه مزبور پذیرفته شد و علاوه بر این یک برنامه زمان‌بندی شده برای درخواست مشورت و پاسخ به آن و نیز وظایف رکن حل اختلاف در صورت غیرقابل قبول بودن نتایج مشورت تعیین شده است.

تفاهم‌نامه حل اختلاف تنها در مورد درخواستهای جدید مشورت طبق مقررات

۳۵۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

مشاوره در موافقتنامه‌های تحت پوشش که در تاریخ لازم الاجرا شدن موافقتنامه سازمان تجارت جهانی یا پس از این تاریخ به عمل آمده باشند، قابل اعمال خواهد بود. در مورد اختلافاتی که برای آنها درخواست مشورت طبق گات یا طبق یک موافقتنامه سازمان تجارت جهانی به عمل آمده باشد، قواعد و رویه‌های حل اختلاف مربوط که درست قبل از تاریخ لازم الاجرا شدن موافقتنامه سازمان مجری هستند، همچنان قابل اعمال خواهند بود. (بند ۱۱ ماده ۳ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات)

۲-۱- درخواست مشورت

در صورت بروز اختلاف بر سر اجرای یکی از مواد موافقتنامه و یا اتخاذ تدابیری بوسیله یک یا چند عضو که باعث ورود ضرر و زیان به عضو یا اعضای دیگر می‌شوند، دول ذینفع در اولین قدم باید سعی نمایند که از طریق مشورت با عضو یا اعضای مربوطه نسبت به رفع آن اقدام نمایند. مقررات گات ۱۹۴۷ نیز از طرفهای متعاقد می‌خواست که تمام سعی و تلاش خود را در جهت مشورت به عنوان اولین قدم در جهت حل و فصل مشکلات ایجاد شده، بکار بندند. پروسه مشاوره، با درخواست یکی از طرفین آغاز می‌شود. درخواست باید کتبی باشد و در آن تعداد اعضایی که طرف چالش و مشاوره هستند و همچنین دلایل و مبنای حقوقی شکایت، یعنی مقررات ماهوی یک یا چند تا از موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی که یکی از اعضای سازمان آن تخلف کرده است، در درخواست ذکر بشود. عضوی که تقاضای مشاوره می‌کند، باید درخواست خود را به رکن حل اختلاف و به کمیته‌ها و شوراهای مربوط به سازمان تجارت جهانی و در ارتباط با موافقتنامه یا موافقتنامه‌هایی که ادعای نقض یا تخلف نسبت به آنها شده است، برای اطلاع دادن به همه اعضای اختلاف تسلیم کند. (یورشک فنی زاده و بزرگی، ۱۳۸۳: ۲۵)

۲-۲- پروسه زمانی

پروسه مشورت در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت نیز ذکر شده بود، اما پروسه مشاوره گات مهلت‌ها را در نظر نگرفته بود. در تفاهم‌نامه حل اختلاف برای تسریع در حل و فصل اختلافات که یکی از مهمترین اهداف سیستم حل اختلاف سازمان می‌باشد، برای پروسه مشاوره مهلت‌های زمانی در نظر گرفته شده است.

اگر درخواستی برای مشورت طبق یک موافقتنامه تحت پوشش تفاهم نامه به عمل آید، عضوی که درخواست خطاب به آن است، اگر قبلاً در اثر توافق طرفین به مدت زمان دیگری توافق نکرده باشند، ظرف ۱۰ روز پس از تاریخ دریافت درخواست؛ به آن پاسخ خواهد داد و ظرف حداکثر ۳۰ روز پس از تاریخ دریافت درخواست. بمنظور دستیابی به راه حل مرضی الطرفین با حسن نیت وارد مشورت خواهد شد. اگر عضو مزبور ظرف ۱۰ روز پس از تاریخ دریافت درخواست پاسخ ندهد یا ظرف حداکثر ۳۰ روز پس از تاریخ دریافت درخواست یا مدتی که به ترتیب دیگر متقابلاً مورد توافق قرار گرفته است، وارد مشورت نشود، در این صورت عضو درخواست کننده مشورت، ممکن است مستقیماً درخواست تشکیل هیات رسیدگی را بکند. (بند ۳ ماده ۴ تفاهم نامه راجع به قواعد و رویه های حاکم بر حل اختلافات).

حال فرض کنیم که طرف مقابل درخواست مشورت، به درخواست مشاوره جواب مثبت داده و وارد مشورت و گفتگو می شود، در این صورت نیز پروسه زمانی برای مشاوره در نظر گرفته شده است. به این صورت که مشورت باید ظرف ۶۰ روز از تاریخ دریافت درخواست، اختلاف را حل کند و اگر نتواند ظرف مهلت مزبور اختلاف را حل کند، طرف شاکی می تواند درخواست تشکیل هیات رسیدگی را بنماید. اگر طرفهای مشورت کننده متفقاً تشخیص دهند که مشورت نتوانسته اختلاف را حل کند، طرف شاکی می تواند ظرف یک مهلت ۶۰ روزه تشکیل هیات رسیدگی را درخواست بنماید (بند ۷ همان ماده) به نظر می رسد منظور این باشد که در صورت اتفاق نظر طرفین بر این مساله که مشورت نمی تواند اختلاف را حل کند، طرف شاکی می تواند ظرف همان ۶۰ روز تشکیل هیات رسیدگی را بخواهد.

در موارد اضطراری، از جمله مواردی که به کالاهای فاسدشدنی مربوط می گردد، اعضا ظرف حداکثر ۱۰ روز پس از تاریخ درخواست، وارد مشورت خواهند شد، اگر مشورت مزبور نتواند ظرف ۲۰ روز از تاریخ دریافت درخواست مزبور، اختلاف را حل کند، طرف شاکی ممکن است تشکیل هیات رسیدگی را درخواست بنماید. (امیدبخش، ۱۳۷۲: ۵۹)

۲-۳- آیین رسیدگی و مداخله شخص ثالث

پروسه مشاوره در سیستم حل اختلاف سازمان به صورت محرمانه خواهد بود. محرمانه بودن پروسه مشاوره یکی از دلایلی است که اعضا تمایل خود را برای حل

۳۵۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

اختلافاتشان از این طریق نشان می‌دهند، چون در تجارت و به خصوص در تجارت بین‌الملل، معمولاً کشورها نمی‌خواهند رابطه تجاریشان آشکار شود و به همین جهت پروسه مشاوره را به علت محرمانه بودن آن ترجیح می‌دهند. در ارتباط به مداخله شخص ثالث بند ۱۱ ماده ۴ تفاهم‌نامه مقرر می‌دارد که هرگاه عضوی غیر از اعضای مشورت کننده تشخیص دهد که منافع تجاری قابل توجهی در مشورتی که طبق مقررات انجام می‌شود دارد، می‌تواند تمایل خود را برای پیوستن به مشورت ظرف ۱۰ روز پس از تاریخ توزیع درخواست مشورت طبق ماده مذکور، به اطلاع اعضای مشورت کننده و رکن حل اختلاف برساند. این عضو به شرطی می‌تواند وارد مشورت شود که عضوی که درخواست مشورت خطاب به او بوده بپذیرد که ادعای داشتن منافع قابل توجه براساس صحیح استوار است. در این صورت اعضای مشورت کننده مراتب را به اطلاع رکن حل اختلاف خواهند رساند، اگر درخواست پیوستن به مشورت پذیرفته نشود، عضو متقاضی اختیار خواهد داشت که طبق بند یک ماده ۲۲ یا بند یک ماده ۲۳ گات ۱۹۹۴، بند ۱ ماده ۲۳ موافقتنامه عمومی راجع به تجارت خدمات یا مقررات مشابه در دیگر موافقتنامه‌های تحت پوشش درخواست مشورت به عمل آورد. (فتحی زاده، ۱۳۹۷:۱۳۰)

۲-۴- ارزیابی پروسه مشاوره

ارزیابی صورت گرفته از عملکرد پنج ساله اول پروسه مشاوره (۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰) می‌باشد. از ابتدای لازم الاجرا شدن تفاهم‌نامه حل اختلاف تا سال ۲۰۰۰، ۱۸۵ مورد پروسه مشاوره درخواست شده است. و ۷۸ مورد از این شکایت‌ها حل و فصل شده‌اند، (۱۰۷ مورد هنوز جریان دارند، که ۳۲ مورد در مرحله قبل از هیات‌های رسیدگی یا کمیته استینافی و ۷۵ مورد در پروسه مشاوره هستند) از ۷۸ مورد شکایت حل و فصل شده، ۳۷ شکایت با پذیرش گزارش‌های هیات رسیدگی و یا کمیته استینافی صورت گرفته و ۴۱ مورد (۵۲٪) بدون توسل به پروسه هیات رسیدگی حل و فصل شده است. در ۱۷ مورد از این شکایتها (۴۱ مورد اخیر)، هر دو طرف از کشورهای توسعه یافته بوده‌اند. در ۵ مورد هر دو طرف از کشورهای در حال توسعه بوده‌اند و در ۱۹ مورد از شکایتها، یکی از طرفین از کشورهای توسعه یافته و طرف دیگر از یک کشور در حال توسعه بوده است. (Christopher Parlin, ۵۶۷-۵۶۸, 2000).

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۵۹

دقت در آمارهای فوق، نشان می‌دهد که سازمان تجارت جهانی در حل و فصل اختلافات بدون توسل به یک هیات رسیدگی کاملاً موفق بوده است. ۵۲ درصد از ۷۸ شکایت از طریق توافقات دوطرفه حل و فصل شده و بخش وسیعی از کشورهای درگیر شکایت به راه‌حلها و توافقات رضایت‌بخش طرفینی رسیده‌اند و به نظر می‌رسد که هیچکدام از کشورهای درگیر اختلاف از لحاظ طبقاتی (در حال توسعه، توسعه یافته و . . .) تفاوت نسبتاً آشکاری در حل و فصل اختلافات نداشته‌اند. بدین ترتیب هدف طراحان تفاهم‌نامه حل اختلاف از تشویق و توسعه حل و فصل رضایت‌بخش دوطرفه اختلافها بدون نیاز در توسل به هیاتهای رسیدگی کاملاً موفقیت‌آمیز بوده است. با وجود این، مشکلات مشخصی در پروسه مشاوره مشاهده شده است. که اعضا پیشنهاداتی را برای اصلاح آن ارائه داده‌اند (Olin Wethington, 2000: 734).

ارزیابی دیگر به عمل آمده این است که می‌گویند هر چند بسیاری از اختلافات حل شده از طریق پروسه مشاوره بوده، ولی مدت پروسه از ۵ تا ۱۵ ماه طول کشیده است و تنها دو مورد از دعاوی در طول ۶۰ روز مدت مشاوره انجام شده است. ولی این یک نکته انتقادی از مشاوره نیست، اگر طولانی شدن مدت مشاوره در نهایت رسیدگی را تسهیل کند، قطعاً پروسه سودمند خواهد بود (C Hecht, ۲۰۰۰: ۵۸۸-۵۹۰).

۲-۵- مقایسه مشاوره با مذاکره در حقوق بین‌الملل

در مورد اینکه آیا مذاکره با مشاوره تفاوت دارد یا نه، بعضاً اختلاف نظرهایی وجود دارد. نهایت اینکه موقعیت مشاوره در میان سایر طرق حل اختلاف، مانند مذاکره است. یعنی اینکه مشاوره برخی مواقع می‌تواند به عنوان یک راه حل مستقل به حل و فصل اختلافات کمک کند و یا از بروز آن جلوگیری نماید و گاهی موجب مبادله نظر و اطلاعات گردد تا طرفین مواضع یکدیگر را شناسایی کرده و از طرق دیگر حل اختلاف، آنرا فیصله دهند و به عبارت دیگر، نوعی اقدام مقدماتی تلقی می‌شود

۲-۶- پیشنهاداتی برای اصلاح پروسه مشاوره

در طول چندین سال کارکرد پروسه مشاوره، پیشنهاداتی برای اصلاح آن ارائه شده است. ماده ۱۰ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی مقرر داشته است که اعضا می‌توانند پیشنهادات خود را برای اصلاح به کنفرانس وزیران تسلیم نمایند.

۳۶۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

البته اصلاحات نیز پروسه خاص خود را از نظر پذیرش اکثریت یا اجماعی بودن دارد که در ماده ۱۰ مذکور است.

پیشنهادات زیر را می‌توان برای اصلاح پروسه مشاوره طرح کرد:
پیشنهاد اول: مربوط به مهلت‌های زمانی پروسه مشاوره است. اکثر اعضا بر این باورند که این مدت‌ها خیلی طولانی است و باید کوتاه‌تر بشوند. (میرعباسی، ۱۳۹۱: ۷۴-۷۳)
پیشنهاد دوم: مربوط به ایجاد مرکز مشاوره می‌باشد و این ایده تلاشی است برای پاسخ به کشورهای در حال توسعه که توانایی دسترسی به مکانیسم حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی را ندارند. مرکز مشاوره به عنوان یک مرجع برای کشورهای در حال توسعه بوده و مشاوره حقوقی و حمایت از مرافعه کشورهای در حال توسعه عضو سازمان را فراهم خواهد کرد.

۳- مساعی جمیله، سازش و میانجیگری

شیوه‌های حل اختلاف مساعی جمیله، سازش و میانجیگری به عنوان اقداماتی دیپلماتیک و بیشتر در جهت حل و فصل اختلاف بر مبنای پایه‌های سیاسی هستند تا مبانی و اصول حقوقی. این سه روش هر چند در مقررات گات ۱۹۴۷ مورد اشاره قرار نگرفته بودند، لیکن در تفاهم‌نامه سال ۱۹۷۹ و نیز تصمیم وزرای سال ۱۹۸۹، به عنوان راههای حل اختلافات موجود، به اعضای گات ارائه و توصیه شده بود. در مقررات تفاهم‌نامه نیز تکرار شده است ولی برخلاف مشاوره که طرفین ملزم به انجام آن هستند، روشهای فوق در صورتی قابل اجرا خواهند بود که طرفین اختلاف بر آن توافق کرده باشند. هر طرف اختلاف می‌تواند در هر زمانی درخواست مساعی جمیله، سازش و میانجیگری بنماید. آنها ممکن است در هر زمانی آغاز و در هر زمانی خاتمه یابند. به محض خاتمه یافتن رویه‌های مربوط به مساعی جمیله، سازش یا میانجیگری، طرف شاکی می‌تواند اقدام به درخواست تشکیل هیات رسیدگی بنماید.

۴- تشکیل هیات رسیدگی

در صورت عدم موفقیت راههای قبلی (مشورت، مساعی جمیله، سازش و میانجیگری در صورت توافق به ارجاع مساله به شیوه‌های اخیر)، و یا عدم ارائه پاسخ لازم از سوی عضو خواننده در ظرف مهلت‌های مقرر در تفاهم‌نامه، دولت خواهان

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۶۱

می‌تواند تقاضای تشکیل هیات رسیدگی را بنماید و رکن حل اختلاف در اولین جلسه خود تشکیل یا عدم تشکیل هیات را تصویب می‌کند. سؤال مهمی که اینجا مطرح می‌شود این است که آیا برای توسل به سایر مراحل رسیدگی پس از مرحله مشورت؛ مثل تشکیل هیات رسیدگی و...، لازم است که حتماً مرحله مشورت انجام پذیرد و در صورت عدم موفقیت این پروسه می‌توان به مراحل بعدی توسل جست؟ و یا اینکه می‌توان بدون گذر از مرحله مشورت، به مراحل بعدی قدم گذاشت؟

درخصوص مساله فوق هم مقررات گات ۱۹۴۷ و سایر مقررات آن و نیز مقررات تفاهم‌نامه ساکت است. برخی نویسندگان با استناد به ماده ۴ (بند ۷ و ۳) تفاهم‌نامه که در آن تشکیل هیات رسیدگی رد صورت عدم پاسخ و یا عدم اقدام از سوی عضو خواننده پیش‌بینی شده، اظهار داشته‌اند که می‌توان بدون توسل به مرحله اول وارد سایر مراحل شد و گذر از مشورت شرط لازم برای ورود به مراحل بعدی نیست. این تفسیر را به دو دلیل می‌توان رد کرد: نخست آنکه آنچه در مقررات تفاهم‌نامه به عنوان استدلال برای عدم نیاز به مشورت در صورت درخواست تشکیل هیات آمده است، بدون مقدمه و ابتدا به ساکن نبوده است. مواد مذکور توسل به هیات را تنها زمانی میسر دانسته که یا عضو خواننده در ظرف مدت مقرر و یا توافق شده پاسخ ندهد و یا از شرکت در مشورت امتناع ورزد و یا آنکه مرحله مشورت به نتایج قابل قبولی نرسد. با این توصیف به نظر می‌رسد که طی مرحله مشورت به عنوان اولیه مرحله از مکانیسم حل اختلاف ضروری بوده و ابتدا به ساکن نمی‌تواند نادیده انگاشته شود مگر در موارد مذکور در مقررات تفاهم‌نامه حل اختلاف. دومین دلیل بر رد این تفسیر که می‌توان بدون گذر از مرحله مشورت وارد مراحل دیگر شد، این است که عموم مقررات سابق و نیز مقررات جدید در تفاهم‌نامه حل اختلاف تأکید بر حل اختلاف با حسن نیت دارند در این صورت مشکل به نظر می‌رسد که عضوی بدون توسل به مرحله اول یعنی مشورت، تشکیل هیات را درخواست کند و همچنین عضو دارای حسن نیت تلقی شود. (آرام، ۱۳۷۸: ۷۴). نتیجه بحث آنکه به نظر می‌رسد ورود به مراحل رسیدگی پس از مشورت، بدون توسل به مرحله اول نه تنها از نظر مقررات ایراد داشته، بلکه با روح مقررات و مفاد و مفهوم آن نیز در تضاد می‌باشد. بدین خاطر با بررسی بند ۳ ماده ۵ تفاهم‌نامه نیز که راجع به مصالحه و داوری بوده و توسل به آن را در هر زمانی میسر می‌داند، روشن می‌گردد

۳۶۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

که برای تقاضای تشکیل هیات محدودیت قابل شده و توسل به این دو مرحله را منوط به عدم موفقیت دو مرحله قبل می‌داند یا آنکه طرفین به این عدم موفقیت تصریح کرده باشند.

۴-۱- درخواست تشکیل هیات رسیدگی

درخواست تشکیل هیات رسیدگی به صورت کتبی خواهد بود. در درخواست مزبور به مشورتهای انجام شده اشاره شده و اقدامات خاص متنازع فیه مشخص خواهد شد و همین‌طور خلاصه‌ای کوتاه در مورد مبنای حقوقی شکایت که به وضوح برای طرح مساله کفایت کند، ارائه خواهد شد. در مواردی که متقاضی درخواست کند یک هیأت رسیدگی با شرح وظایفی غیر از شرح وظایف استاندارد تشکیل شود، درخواست کتبی شامل متن شرح وظایف خاص پیشنهادی نیز خواهد بود. درخواست به رکن حل اختلاف ارائه می‌گردد و رکن مذکور هیات رسیدگی را طی اولین جلسه خود بعد از جلسه‌ای که در آن درخواست مزبور برای نخستین‌بار به عنوان موضوعی در دستور کار این رکن قرار می‌گیرد، تشکیل خواهد داد، مگر اینکه رکن حل اختلاف اجماعاً تصمیم به عدم تشکیل هیات رسیدگی بگیرد. (بند ۱ و ۲ ماده ۶ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات)

عدم تشکیل هیات رسیدگی در صورتی خواهد بود که رکن حل اختلاف به صورت اجماعی رأی به عدم تشکیل آن بدهد. بنابراین، بسیار بعید است که درخواست دولت شاکی در جهت تشکیل پانل با مخالفت سازمان تجارت جهانی مواجه شود، یعنی کلیه دولتهای عضو سازمان متفقاً در جهت عدم تشکیل هیات رسیدگی موضع‌گیری کنند. این امر نشان‌دهنده آن است که دولت شاکی عملاً ابتکار را به دست دارد و بسیار بعید به نظر می‌رسد که سازمان بتواند چنین اکثریتی را جمع کرده و با تشکیل هیات رسیدگی مخالفت بکند (McCarty, 1994: 238). در زمینه تشکیل هیات رسیدگی، با توجه به اینکه تشکیل هیات رسیدگی موردی است، یعنی در مورد هر شکایت پس از درخواست هیات تشکیل شده و پس از حل اختلاف منحل می‌شود و این مساله سبب ایجاد مشکلاتی از جمله کاهش تسریع در حل اختلاف می‌شود. با توجه به مسایل فوق، دولتهای عضو در این زمینه نیز پیشنهاد تاسیس یک هیات رسیدگی دائمی مشابه آنچه که در رکن استینافی وجود دارد را ارائه کرده اند. (C ۴۵۶)

Hecht, 2000:

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۶۳

۴-۲- جرح اعضای هیات رسیدگی

اعضای هیات رسیدگی باید دارای یکسری شرایطی باشند تا بتوانند عضو هیات رسیدگی بشوند افزون بر این شرایط که قبلاً بیان گردیده است اعضای هیات اگر در اختلاف ذینفع باشند یا استقلال نداشته باشند طرفین اختلاف می‌توانند آنها را جرح و رد بکنند. البته در کل می‌توان گفت که دولت شاکی و خاطی عملاً ملزم به قبول ترکیب اعضای پانل‌ها بوده و تنها به دلایل محکم و منقنی می‌توانند اعضای پانل را در کنند. آنها باید دلایل قانع‌کننده‌ای ارائه دهند که عضویت فلان شخص در پانل منافع آنها را تضمین نمی‌کند یا سابقه کار شخصی چنان است که عضویت وی در پانل نمی‌تواند منافع این طرف را تضمین کند. بند ۶ ماده ۸ نیز می‌گوید که دبیرخانه نامزدهای عضویت در هیات رسیدگی را به طرفهای اختلاف پیشنهاد خواهد کرد و طرفهای اختلاف با نصب این نامزدها مخالفتی نخواهند کرد مگر اینکه دلایل قوی و روشنی داشته باشند. (آگوسین و دیگران، ۱۳۷۹: ۸۴)

اگر ظرف ۲۰ روز پس از تاریخ تشکیل هیات رسیدگی در مورد اعضای آن توافق نشد، بنا به درخواست هر یک از طرفین اختلاف، مدیر کل با مشورت رئیس رکن حل اختلاف و رئیس شورا یا کمیته مربوط، ترکیب هیات رسیدگی را با انتصاب اعضای که آنها را طبق قواعد و یا رویه‌های خاص یا مکمل مربوط در موافقتنامه یا موافقتنامه‌های تحت پوشش متنازع فیه در اختلاف و پس از مشورت با طرفهای اختلاف، مناسب‌تر از همه تشخیص می‌دهد، تعیین خواهد کرد. رئیس رکن حل اختلاف حداکثر ظرف ۱۰ روز پس از تاریخ دریافت درخواست، ترکیب هیات رسیدگی را که به ترتیب فوق تشکیل شده است، به اطلاع اعضا خواهد رساند. (بند ۷ ماده ۸ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات)

۴-۳- طرفین شکایت و مداخله دول ثالث

مساله‌ای که در اینجا مطرح می‌شود این است که چه کسی می‌تواند شکایتی را ثبت و آغازگر روند دادرسی باشد. آیا طرفی که می‌خواهد شکایت کند حتماً باید ذینفع و ذی‌سمت باشد تا بتواند شکایتی را مطرح کند. در قانون آیین دادرسی مدنی ایران در ماده ۲ آمده است که هیچ دادگاهی نمی‌تواند به دعوایی رسیدگی کند مگر اینکه شخص یا اشخاص ذینفع رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده

۳۶۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

باشند. آیا در حقوق تجارت بین‌الملل و سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی نیز این مساله رعایت می‌شود یا نه؟
مرجع تجدیدنظر سازمان تجارت جهانی ابتدائاً اعلام می‌دارد که تفاهم‌نامه مربوط به حل اختلاف به صراحت ذینفع بودن و سمت داشتن شاکی را مطرح ننموده است در حالیکه از طرفین ثالث یا از عضوی که خواستار پیوستن به مشورتها هستند داشتن منفعت تجاری مهم را طلب می‌کند. در مرحله دوم مرجع تجدیدنظر به حقوق بین‌الملل عام، به خصوص به رویه قضایی دیوان بین‌المللی روی می‌آورد تا احتمالاً یک قاعده کلی پیدا کند.

که طبق آن در محاکم بین‌المللی، شاکی برای ثبت دادخواست باید نفع حقوقی داشته باشد و به این نتیجه می‌رسد که هیچ یک از آرای بررسی شده چنین قاعده کلی را ایجاد نکرده و در عین حال مانعی هم بوجود نیاورده‌اند تا هر کشور ذینفع مساله را از دید خاص خود بررسی نماید، به طور کلی مشاهده می‌شود در صورتی دولتها اقدام به شکایت می‌کنند که دارای منفعتی باشند والا اگر منفعتی نداشته باشند، عملی را نیز انجام نمی‌دهند. در جریان کار هیات رسیدگی منافع طرفهای یک اختلاف و منافع اعضای دیگر به موجب موافقتنامه‌های تحت پوشش، به طور کامل در نظر گرفته خواهد شد. هر عضوی که در مورد یک اختلاف مطرح شده در هیات رسیدگی منافع قابل توجهی دارد و منافع خود را به اطلاع رکن حل اختلاف رسانده است از این فرصت برخوردار خواهد بود که هیات رسیدگی وضعیت آنرا استماع کند و در عین حال اظهاریه‌های کتبی به هیات تسلیم نماید. این اظهاریه‌ها به طرفین اختلاف ارائه و در گزارش هیات رسیدگی منعکس خواهد شد. (مگی و مجبی، ۱۳۷۶: ۳۴۹). طرفهای ثالث نیز اظهاریه‌های طرفین اختلاف را که به نخستین جلسه هیات رسیدگی ارائه شده است، دریافت خواهند کرد. اگر طرف ثالث تشخیص دهد اقداماتی که اکنون مورد بررسی هیات رسیدگی قرار دارد، منافع وی به موجب یک موافقتنامه تحت پوشش را از بین می‌برد یا به آن لطمه می‌زند، می‌تواند به رویه‌های حل اختلاف عادی در این تفاهم‌نامه متوسل بشود. چنین اختلافی در صورت امکان به هیات رسیدگی اولیه ارجاع خواهد شد

۴-۴- وظایف هیات رسیدگی

هیات رسیدگی دارای وظایف زیر می‌باشد:

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۶۵

۱- کمک به رکن حل اختلاف در ایفای مسئولیتهای خود؛ ۲- ارزیابی عینی مساله مطروحه و حقایق موضوع؛

۳- دستیابی به یافته‌هایی که رکن حل اختلاف را در ارائه توصیه یا صدور حکم کمک کند؛ ۴- مشورت با طرفین اختلاف؛ ۵- دادن فرصت کافی برای یافتن راه حل مرضی‌الطرفینی

اگر طرفین اختلاف ظرف ۲۰ روز پس از تشکیل هیات رسیدگی به ترتیب دیگری توافق نکرده باشند، هیات‌های رسیدگی دارای شرح وظایفی که مشروحاً ذکر گردیده می‌باشند. در تشکیل هیات رسیدگی، رکن حل اختلاف می‌تواند به رئیس خود اجازه دهد که با مشورت طرفهای اختلاف و با رعایت مقررات بند یک، شرح وظایف هیات رسیدگی را تنظیم کند. شرح وظایفی که بدین ترتیب تنظیم می‌شود، میان همه اعضا توزیع خواهد شد. اگر در مورد شرح وظایفی غیر از شرح وظایف استاندارد توافق به عمل آید، هر عضو می‌تواند هر نکته‌ای را در ارتباط با آن در رکن اختلاف مطرح نماید. (همان: ۶۴)

۴-۵- آیین دادرسی هیات رسیدگی

هیات‌های رسیدگی از رویه‌های کاری مقرر در پیوست ۳ تفاهم‌نامه حل اختلاف پیروی می‌کنند، مگر اینکه پانل پس از مشورت با طرفین اختلاف تصمیم دیگری بگیرد. اما برای تعیین رویه کاری باید اصول زیر مورد توجه قرار گیرد:

۴-۵-۱- وجود انعطاف کافی

در رویه‌های کاری هیات رسیدگی، به گونه‌ای که کیفیت بالای گزارشهای هیات را تضمین کند و در عین حال بی‌جهت باعث تاخیر در جریان کار پانل نشود. در رویه پانل‌ها معمولاً این رویه متداول بوده، و انعطاف در رویه کار پانل‌ها به صورت زیر وجود داشته است رسیدگی. عموماً به صورت مبادله دیپلماتیک صورت می‌گیرد و فضای حاکم بر آن حالت رسیدگی در دادگاه را ندارد. البته این امر بیشتر به نحوه اداره جلسه بوسیله رئیس هیات بستگی دارد که سعی می‌کنند تا حد امکان جلسه را به صورت تبادل دوستانه بین هیات و طرفین درآورند. اغلب اعضای پانل‌ها نظرات خود را پنهان نمی‌کنند. این وضع به طرفین اجازه می‌دهد که ایرادها و مسایل مورد توجه اعضای هیات رسیدگی را دریابند و استدلالهای خود را بر پایه این مسایل

۳۶۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

تنظیم کنند. اینکه در اولین برخورد طرفین با هیات مساله مورد اختلاف به صورت شفاهی بررسی شود بسیار اهمیت دارد، چرا که به این ترتیب طرفین می‌توانند دومین لایحه خود را متوجه مسایلی کنند که تعیین‌کننده هستند.

۴-۵-۲- تعیین جدول زمانی جریان کار هیات

این کار باید بوسیله اعضای پانل با مشورت طرفین اختلاف در سریع‌ترین وقت ممکن انجام شود (ظرف یک هفته پس از توافق درباره ترکیب و حدود اختیارات هیات رسیدگی) انجام شود. در این جدول زمانی باید فرصت کافی برای طرفهای اختلاف جهت آماده کردن لوایحی که می‌خواهند ارائه کنند، داده شود. برای تسلیم لوایح نیز باید مهلت‌های دقیق و منظمی تعیین شود و طرفین باید به این مهلت‌ها پایبند بمانند. همچنین مقرر شده است برای آنکه لوایح سریعاً به هیات و سایر طرفهای اختلاف ارسال شود، هر طرف باید لایحه خود را به دبیرخانه سازمان بدهد. (بزرگی، ۱۳۸۹: ۹۳) ابتدا طرف شاکی لایحه‌های خود را تسلیم می‌کند مگر اینکه هیات در مشورت با طرفهای اختلاف تصمیم بگیرد که طرفین باید لوایح خود را همزمان تسلیم کنند. لایحه‌های بعدی به صورت همزمان تسلیم می‌شود. همچنین لوایح نخستین مشتمل بر شرح قضیه و استدلالهای طرفین خواهد بود. در جلسه اول در ارتباط با ماهیت مساله، هیات از طرف شاکی می‌خواهد که مساله خود را مطرح کند و بعداً در همین جلسه مشتکی عنه نظر خود را طرح می‌کند. تمام طرفهای ثالثی که منافع خود را در اختلاف به اطلاع رکن حل اختلاف رسانیده‌اند نیز کتباً دعوت می‌شوند در نخستین نشست پانل راجع به ماهیت موضوع که به این منظور جداگانه تشکیل می‌شود نظراتشان را مطرح سازند و تمام این طرفها می‌توانند در تمام طول مدت جلسه مزبور حضور داشته باشند. اما در جلسه دوم رسیدگی راجع به ماهیت مساله از مشتکی عنه است که ابتدا سخن می‌گوید و در واقع دفاعیات وی است و به دنبال وی نوبت شاکی است. قبل از این جلسه طرفین لوایح کتبی خود را تسلیم هیات رسیدگی می‌کنند (Bossche, 2007, p236).

رسیدگی هیات‌ها دارای مشخصات زیر خواهد بود: ۱- غیرعلنی بودن: هیات رسیدگی پشت درهای بسته تشکیل جلسه می‌دهد و طرفین اختلاف و اشخاص ذینفع تنها هنگامی در جلسات حاضر می‌شوند که هیات از آنها برای حضور دعوت کنند. هیات رسیدگی از این اختیار برخوردار است که هر زمان سوالی از طرفین بپرسد و

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۶۷

از آنها بخواهد که طی نشست‌ها یا به صورت کتبی به آنها پاسخ بدهند. در عین حال برای اینکه شفافیت کامل رسیدگی تامین شود، دفاعیات و اظهارات طرفین با حضور همدیگر صورت می‌گیرد. و افزون بر این لوایح هر طرف، از جمله هر نظری در مورد بخش توصیفی گزارش و پاسخ به سوالات مطرح شده از طرف هیات در اختیار طرف یا طرفهای قرارداد، قرار خواهد گرفت. ۲- محرمانه بودن: علاوه بر غیرعلنی بودن، مباحث هیات محرمانه نیز هست. پیوست ۳ تفاهم‌نامه حل اختلاف علاوه بر مباحثات، اسنادی را نیز که به هیات تسلیم می‌شود محرمانه می‌داند. در عین حال این محرمانه بودن رسیدگی مانع از آن نیست که هر یک از طرفین اختلاف بتوانند در خصوص مواضع خود توضیحات روشن‌گرانه‌ای به عموم اعضا بدهند. اما این تعهد به رعایت جنبه محرمانه شامل طرف دیگر اختلاف نیز می‌شود به این ترتیب که هر عضو نیز باید اطلاعاتی را که عضو دیگر به هیات ارائه کرده و محرمانه قلمداد شده، محرمانه تلقی کند. در چنین حالتی در صورت درخواست یک عضو خلاصه‌ای غیرمحرمانه از اطلاعات مندرج در لایحه که قابل افشاء برای عموم باشد نیز ارائه می‌شود. ۳- کتبی بودن: با اینکه ممکن است هر یک از طرفین در جلسات رسیدگی اظهارات خود را شفاهاً مطرح کند، طرفین اختلاف و نیز طرف ثالثی که طبق مقررات مداخله ثالث نظری را که به صورت شفاهی ابراز می‌کند، باید نسخه کتبی اظهارات مزبور را نیز در اختیار هیات رسیدگی قرار دهد. رسیدگی پانل‌ها نمی‌تواند از مدت معینی تجاوز کند. طبق بند ۸ ماده ۱۲ تفاهم‌نامه حل اختلاف از تاریخ توافق در مورد ترکیب و حدود اختیارات پانل تا تاریخ تحویل گزارش نهایی به طرفین اختلاف از ۶ ماه تجاوز نخواهد کرد. (پورسید؛ ۱۳۷۵: ۲۶-۲۵)

البته ممکن است پانل نتواند گزارش خود را ظرف ۶ ماه تحویل دهد در این صورت، پانل باید این مطلب را با ذکر دلایل تاخیر همراه با تخمینی در مورد مدت لازم برای تحویل گزارشی کتباً به اطلاع رکن حل اختلاف برساند، در هر صورت فاصله زمانی تشکیل تا توزیع گزارش میان اعضا نباید از ۹ ماه تجاوز کند.

۵- کارشناسی

در هر دادرسی ممکن است در زمینه اختلاف مطرح شده، مسایلی پیش بیاید که فنی بوده و نیاز به کسب اطلاعات و اخذ نظریه کارشناسی باشد. تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌ای حاکم بر حل اختلاف در زمینه حق کسب اطلاعات و نیز کارشناسی

در مسایل فنی و پیچیده، مقرراتی را ارائه می‌دهد. تفاهم‌نامه می‌گوید هیات رسیدگی از این حق برخوردار خواهد بود که از هر فرد یا رکنی که لازم تشخیص دهد اطلاعات و نظر فنی بخواهد، مراتب را به اطلاع آن عضو خواهد رساند، یک عضو مکلف است به هر گونه درخواست هیات رسیدگی در مورد اطلاعاتی که لازم و مقتضی تشخیص می‌دهد، فوراً و بطور کامل پاسخ دهد. اطلاعات محرمانه‌ای که ارائه می‌گردد بدون اجازه رسمی دولت ارائه کننده نباید فاش شوند. (بند ۱ ماده ۱۳ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات). طبق بند ۲ ماده ۱۳ هیات رسیدگی می‌تواند با کارشناسان برای کسب نظر آنها راجع به جنبه‌های خاص موضوع مشورت کرده و درخصوص موضوع راجع به یک مساله علمی یا فنی که توسط یک طرف اختلاف مطرح شده، از گروه بررسی کارشناسی به صورت کتبی درخواست کند که گزارش مشورتی ارائه نماید. گروه‌های کارشناسی زیر نظر هیات رسیدگی قرار دارند و هیات رسیدگی در مورد شرح وظایف و مشروح رویه‌های کاری آنها تصمیم می‌گیرد و این گروه‌های بررسی و کارشناسی گزارش خود را به هیات رسیدگی ارائه خواهند کرد. (بند ۱ پیوست ۴ تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات). گروه‌های بررسی و کارشناسی می‌توانند با هر منبعی که مقتضی می‌دانند مشورت کرده و از آنها اطلاعات و نظر فنی لازم را کسب کنند. قبل از اینکه گروه کارشناسی این اطلاعات یا نظر را از منبعی واقع در حوزه صلاحیت یک عضو بخواهد، مراتب را به اطلاع دولت آن عضو خواهد رساند و عضو مزبور مکلف به ارائه پاسخ می‌باشد. (ایرانی، ۱۳۸۳: ۲۷).

طرفهای اختلاف به همه اطلاعات ارائه شده به گروه کارشناسی دسترسی خواهند داشت، مگر اینکه اطلاعات مزبور از نوع محرمانه باشد. اتباع طرفهای اختلاف، بدون توافق مشترک طرفهای اختلاف نمی‌توانند در گروه بررسی و کارشناسی خدمت کنند، مگر در اوضاع و احوال استثنایی، و هیات رسیدگی تشخیص دهد که نمی‌توان نیاز به مهارتهای علمی و تخصصی را به نحو دیگری مرتفع ساخت. مقامات دولتی طرفهای اختلاف نمی‌توانند در گروه بررسی کارشناسی خدمت کنند.

اعضای گروه‌های بررسی و کارشناسی در مقام فردی خود و نه به عنوان نمایندگان دولت یا یک سازمان، خدمت خواهند کرد. بنابراین، دولت‌ها یا سازمانها درخصوص مسایل مطرح در یک گروه کارشناسی دستورالعمل‌هایی به آنها نخواهند داد. گروه بررسی و کارشناسی پیش‌نویس گزارش خود را به طرفهای اختلاف ارائه خواهند

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۶۹

کرد تا نظرات آنها را کسب کرده و به نحو مقتضی در گزارش نهایی که به هنگام تسلیم به هیات رسیدگی، برای طرفهای اختلاف نیز ارسال خواهد شد، منظور کند. گزارش نهایی گروه کارشناسی تنها جنبه مشورتی خواهد داشت. (محبی، بی تا: ۹۲-۷۱).

۶- فرایند حل و فصل اختلافات در چارچوب سازمان جهانی تجارت

کل مراحل مختلفی که یک اختلافی بایستی حل و فصل شود در چارچوب نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت را بیان می کنیم .
اولاً اینکه دو راه وجود دارد برای حل و فصل یک اختلاف تجاری در سازمان جهانی تجارت بعد از اینکه شکایتی مطرح شد. اول اینکه بعد از طرح شکایت راجع به اختلاف تجاری بین اعضا سازمان جهانی تجارت راه حل اول این است که طرفین آن اختلاف بیابند دو طرف مذاکره کنند و یک راه مرضی الطرفین به آن برسند، به خصوص این مذاکره و مشورت دوجانبه ای که دارند و رسیدن به حل مرضی الطرفین می تواند در دوران گفتگو دوجانبه آنها باشد و راه حل دوم برای حل و فصل اختلاف در سازمان جهانی تجارت این است که اعضا سازمان جهانی تجارت رسیدگی قضایی است . رسیدگی قضایی یعنی از جمله شامل بحث پانل حل و فصل اختلاف و ارگان استیناف هیات تجدیدنظر حل و فصل اختلاف می شود که هر دو چگونه گزارش می دهند. هم پانل باید یک گزارش بدهد و هم ارگان تجدیدنظر سازمان جهانی تجارت راجع به آن اختلاف ، اگر این گزارش ها به تایید ارگان حل و فصل اختلافات یا DSu برسد آن موقع لازم الاجرا می باشد برای طرفین اختلاف حال سه مرحله دارد وقتی فرایند حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت مرحله اول مشورت بین دو طرف اختلاف که به راه حل مرضی الطرفین برسند مرحله دوم رسیدگی قضایی توسط پانل های سازمان جهانی تجارت و ارگان تجدیدنظر سازمان جهانی تجارت و مرحله سوم اجرای رای این دو گفته شد که اگر ارگان حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت که به DSu معروف است اگر تصویب کند گزارش پانل یا ارگان تجدیدنظر را این گزارش لازم الاجرا است برای طرفین اختلاف، اگر یکی از طرفین اختلاف که محکوم شد ، رای را اجرا نکرد آن موقع سازمان جهانی تجارت می تواند اقدام متقابل را بدهد حال به صورت خلاصه در قالب یک جدول مراحل حل و فصل اختلاف در سازمان را

۳۷۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

توضیح داده می‌شود که اول: مرحله اول مشورت بین دو طرف اختلاف طبق ماده ۴ که ۶۰ روز طول می‌کشد که به راه حل مرضی طرفین برسند، بعد از ۶۰ روز تا زمانی که ارگان حل و فصل اختلاف دوباره نشست دوم را برگزار کند این پانل یا کارگروه حل و فصل اختلاف توسط ارگان حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت دستور تشکیل صادر می‌شود و شکل می‌گیرد طبق ماده ۶ و بعد از این مرحله دوباره بین ۰ تا ۲۰ روز شرح وظایف این کارگروه طبق ماده ۸ اساسنامه و ترکیب این کارگروه طبق ماده ۷ اساسنامه تعیین می‌شود بعد از آن ۱۰+۲۰ روز در صورتی که مدیرکل سازمان جهانی تجارت بخواهد تشکیل دهد پانل را فرصت هست و پانل به بررسی می‌پردازد و پانل دو نشست برگزار می‌کند بین طرفین اختلاف طبق ماده ۱۲ اساسنامه و طرف‌های ثالث اختلاف طبق ماده ۱۰ اساسنامه و بعد از آن به مرحله مرور و بازنگری و تهیه بخش توصیفی گزارش پانل که ارسال می‌شود (بزرگی، ۱۳۸۹: ۸۳). برای اظهارنظر طرفین اختلاف طبق بند ۱ ماده ۱۵ اساسنامه و آن موقع گزارش موقت فرستاده می‌شود برای طرفین اختلاف برای اعلام نظر آنها طبق ماده ۱۵ اساسنامه بعد از آن ۶ ماه از زمان تشکیل این پانل یا کارگروه حل و فصل اختلاف از زمان مشخص شدن ترکیب یا ۳ ماه یا اگر Case اختلافی اضطراری باشد پانل با کارگروه حل و فصل اختلاف گزارش را منتشر می‌کند برای طرفین اختلاف طبق بند ۸ ماده ۱۲ و طبق پارگراف G قسمت ۱۲ ضمیمه ۳ حل و فصل اختلاف بعد از آن تا ۹ ماه بعد از زمان تاسیس پانل یا کارگروه حل و فصل اختلاف هم فرصت است که پانل گزارشش را به ارگان حل و فصل اختلاف می‌کند طبق بند ۹ ماده ۱۲ اساسنامه و طبق پاراگراف K ماده ۱۲ ضمیمه ۳ اساسنامه بعد از آن ۶۰ روز فرصت برای پانل یا کارگروه حل و فصل اختلاف هست که این گزارش را ارائه دهد مگر اینکه درخواست تجدیدنظر صورت گیرد که این را به «ارگان حل و فصل اختلاف» تصویب می‌کند آن گزارش کارگروه حل و فصل اختلاف یا ارگان تجدیدنظر سازمان جهانی تجارت را از جمله هرگونه اتهام و شکایتی که علیه گزارش پانل مطرح شده از طرف گزارشی که ارگان تجدیدنظر آمده صادر کرده آن بررسی می‌شود طبق مواد بند ۱ ماده ۶ اساسنامه و بند ۴ ماده ۱۶ اساسنامه، و طبق بند ۱۴ ماده ۱۷ اساسنامه بعد از آن طی دوره زمانی معقولی بحث اجرای گزارش مطرح می‌شود که این را اعضا ارگان حل و فصل اختلاف پیشنهاد می‌کنند یا توافق می‌کنند یا طرفین اختلاف یا داور راجع به آن توافق می‌کند که چیست در واقع اجرای گزارش توسط طرف بازنده اختلاف است که راه جبرانی

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۷۱

پیشنهادی را اجرا کند در طول دوره زمانی مشخص که مبنای حقوقی آن بند ۳ ماده ۲۱ اساسنامه است بعد از آن در مواردی که اجرا صورت نگیرد و رای اجرا نشود آن طرف های که رای را اجرا نمی کنند طرف های اختلاف مذاکره می کنند راجع به راه های جبران خسارت آن هم مشروط به اجرای کامل آن رای پانل یا ارگان تجدیدنظر مبنای حقوقی بند ۲ ماده ۲۲ اساسنامه و مرحله آخر بحث صدور مجوز تلافی جویی است اگر هیچ جبران خسارتی که صادر شده اجرا نشود یا اگر توافقی نشود راجع به نحوه جبران خسارت اختلاف آن موقع ارگان حل و فصل اختلاف اجازه می دهد به طرف بازنده به طرفی که متضرر شد، در اختلاف آن هم مشروط تا زمان اجرای کامل یعنی می تواند آنقدر تلافی کند که طرف شاکی تا آن عضو رای ارگان حل و فصل اختلاف را اجرا کند. مبنای حقوقی آن ماده ۲۲ اساسنامه است. وضعیتی داریم به نام تلافی متقابل که به هر دو طرف اجازه، تلافی متقابل داده شود منتهی در همان بحث تجاری مربوطه یا سایر بخش های تجاری یا در قالب سایر موافقتنامه های زیر مجموعه سازمان جهانی تجارت بر مبنای حقوقی بند ۳ ماده ۲۲ (محبی، بی تا: ۷۱).

نتیجه گیری

یکی از مهمترین ویژگیهای سیستم حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی را می توان تعیین دقیق مهلت های زمانی در تمام مراحل رسیدگی ذکر کرد که در جهت تسریع پروسه حل و فصل اختلافات تدوین شده است. تعیین دقیق مهلت ها و مواعد چیزی است که در گات سابقه نداشت. سازمان جهانی تجارت بزرگ ترین مجموعه حقوقی بین المللی ناظر بر مقررات گذاری و نظارت بر پایش اجرایی تجارت بین المللی است، که سازمان جهانی مالکیت معنوی به نوعی مکمل آن است، ساز و کار حل و فصل اختلافات تجاری در عرصه بین المللی از بعد از جنگ جهانی دوم تقریباً رو به شکل گیری و توسعه گذاشت، سوابق عمومی تعرفه و تجارت یا گات اولین ساختار حقوقی بین المللی ناظر بر تجارت بین المللی بود که بعد از جنگ جهانی دوم مورد توجه کشورها قرار گرفت و ساز و کار حل و فصل خاص خود را داشت اما از آنجا که گات صرفاً به موضوع تجارت کالا می پرداخت و موضوع بعد ها خدمات هم در حیطه گات قرار گرفت نیازمند تغییرات محتوایی اساسی بوده در سال ۱۹۹۵ با تصویب موافقتنامه مراکش ایجاد سازمان جهانی

۳۷۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

تجارت شاخص سوم حقوق مالیست فکری نیز به کالاهای قابل تجارت نیز افزوده شد و سازو کار حل و فصل اختلافات تجاری سازمان جهانی تجارت به هر سه موضوع پرداخت، بر خلاف اصول خود سازمان جهانی تجارت همواره در حال تکامل و پویایی بوده است. از جمله سازو کار حل و فصل اختلافات تجاری در چارچوب سازمان جهانی تجارت روز به روز توسعه و گسترش پیدا کرده است و خود را با تحولات بین‌المللی تجارت منطبق نموده است. از جمله این تحولات آن است که تفاهم نامه حل و فصل اختلافات یا Dsu به عنوان سند جدیدی به عنوان قواعد حل و فصل اختلافات و قواعد حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت اضافه شد. بر اساس این سه منبع حقوقی بین‌المللی سازمان جهانی تجارت تاکنون بیش از ۵۰۰ اختلاف تجاری را مورد بررسی و رسیدگی قرار داده است، اما در عین حال تکامل تدریجی سازمان جهانی تجارت و تجربیات حاصل از اختلافات گذشته و قاعده مند شدن روز افزون تجارت جهانی باعث شده برخی از اعضای سازمان جهانی تجارت مثل ایالت متحده آمریکا که بازیگر اصلی صحنه است به این نتیجه برسند که آستانه توصل به سازکار حقوقی سازمان جهانی تجارت را بالا ببرند و برای حل و فصل هر اختلاف تجاری خود با اعضای سازمان جهانی تجارت خود را راساً باعث ایجاد قاعده جدیدی در تجارت بین‌المللی نشوند، تاحدی که همین قاعده جدید به عنوان تعهد جدید دست و پاگیر خود همان عضو را متعهد تر نمایند، لذا در یک حرکت خزننده ایالت متحده آمریکا مقدمات تضعیف ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت را عملاً فراهم نموده و بیشتر تاکید بر ارجاع اختلاف تجاری با سایر کشور ها به روش داوری نمود، مبنای حقوقی این خواسته آمریکا در بند ۱ ماده ۲۵ تفاهم نامه حل و فصل اختلاف Dsu نهفته است. بر اساس استراتژی جدید تجاری ایالت متحده آمریکا که فکر می کرد سایر اعضای سازمان جهانی تجارت بیشتر از قواعد سازمان جهانی تجارت منتفع هستند و عملاً سازمان جهانی تجارت که قرار بود حافظ منافع تجاری ایالت متحده آمریکا باشد خود ابزاری در دست سایر کشور های عضو WTO تبدیل شده که بتوانند رقابت منصفانه و عادلانه ای را با آمریکا در عرصه تجارت رقم بزنند. لذا ایالت متحده آمریکا در صدد بر آمد با انحراف ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت مانع ایجاد و قواعد جدید دست و پاگیر برای خود شوند و لذا با این تصور که می تواند بر نتایج داوری اعمال نفوذ نماید بیشتر بر ارجاع به روش داوری بر اساس بند ۱ ماده ۲۵ تفاهم نامه حل و فصل اختلافات تاکید نموده و این راهبرد آمریکا تا جایی

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی... ۳۷۳

پیشرفت که حتی تقریباً منجر به فلج ساز و کار حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت از طریق عدم انتخاب وجود اعضای اصلی پانل سازمان جهانی تجارت نموده که این وضعیت تا دسامبر ۲۰۱۹ ادامه داشت. با توجه به این مباحث می توان نتیجه گرفت که تحولات ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت از چند زاویه برای کشورهای ایران حائز کمال اهمیت است، یعنی می تواند پیامدهای مثبت و منفی که فشار ایالت متحده آمریکا در سازمان جهانی تجارت فرصت خوبی را برای ایران فراهم ساخته است تا بتواند رایزنی های خود را جهت عضویت کامل در سازمان جهانی تجارت به پیش ببرد، زیرا در حال حاضر ارتباط میان آمریکا و سازمان جهانی تجارت در دوره دولت دونالد ترامپ ضعیف شده است و عملاً مدیر کلی سازمان جهانی تجارت و دبیر خانه سازمان جهانی تجارت از آمریکا گله مند هستند لذا می تواند فرصت مناسبی از جهت اقدامات در چارچوب دبیر خانه برای ایران برای تکمیل عضویت خود شود. از جنبه دیگر تضعیف ساز و کار حل و فصل اختلاف سازمان جهانی تجارت در حصول دوران دولت ترامپ می تواند منجر به ایجاد قواعد و تعهدات کمتری برای دولت هایی که قصد عضویت در سازمان جهانی تجارت را دارند شود لذا از این جهت برای ایران می تواند مفید ارزیابی شود، اما از حیث دیگر می توان گفت چون عضویت کامل ایران در سازمان جهانی تجارت بیشتر تحت تاثیر رابطه سیاسی ایران با اعضای کامل سازمان جهانی تجارت می باشد و از لحاظ موانع اصلی عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت عبارتند از آمریکا و اسرائیل و امارات متحده عربی و عربستان و بحرین فلذا صرف نظر از تحولات حقوقی سازمان جهانی تجارت جمهوری اسلامی ایران باید به عنوان تاکتیک مذاکراتی خود روش حل و فصل اختلافات را به سه کشور امارات عربستان و بحرین را در پیش گرفته و در خصوص آمریکا و اسرائیل نیز از روش میانجیگری دولت سوئیس که قبلاً هم موفق بوده است استفاده نماید، تا در آن صورت عضویت کامل خود را در سازمان جهانی تجارت از حیث سیاسی حل و فصل نماید، اما نتیجه دیگری که در این پژوهش حاصل شد آن است که جمهوری اسلامی ایران بایستی در نهایت رژیم تجاری خود و مذاکره دو جانبه در خصوص لیست کالاها را به صورت دو جانبه با همه اعضای سازمان جهانی تجارت از هم اکنون فعالانه در پیش گیرد تا بخش مذاکرات و رایزنی ها دو جانبه عضویت کامل در سازمان جهانی تجارت را در اولین فرصت ممکن به نتیجه برساند، تا در مرحله بعد بتواند مذاکرات چند جانبه را با استفاده از وضعیت بسیاری موجود در

۳۷۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

جهان و به ویژه سازمان جهانی تجارت و در حاشیه سیاسی بودن آمریکا محقق نماید. در مجموع می‌توان پیشنهاد کرد که ماده ۱/ ۲۵ تفاهم نامه حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت می‌تواند روند مثبتی برای عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان جهانی تجارت به عنوان عضو کامل ایجاد نماید.

منابع

- آرام، غلامسیح (۱۳۸۷)، فرهنگ گمرک و تجارت، تهران: نشر قبله
- آگوسین و دیگران (۱۳۷۹)، کشورهای در حال توسعه و سازمان تجارت جهانی گات فرصت‌ها و چالش‌ها، مترجمان: احمد یزدان‌پناه و سیف‌الله صادقی یارندی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
- ام. اشمیتوف، کلایو (۱۳۹۷)، حقوق تجارت بین‌الملل، جلد ۲، تهران: انتشارات سمت
- امیدبخش، اسفندیار (۱۳۷۲)، بررسی موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت گات و تبعات الحاق جمهوری اسلامی ایران به آن، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
- ایرانی، محمد جواد (۱۳۸۳)، تجارت در آینده: درآمدی بر سازمان تجارت جهانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
- بزرگی، وحید (۱۳۸۹)، درآمدی بر سازمان تجارت جهانی و الحاق ایران، تهران: نشر قومس
- پورسید، بهزاد، (۱۳۷۵)، مروری اجمالی بر مکانیسم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی، مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان تجارت جهانی، همان منبع، صص ۲۶ و ۲۵.

شیوه عملی حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی بر محور روش شبه قضایی...۳۷۵

- محبی ، محسن (بی تا)، آئین حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت، مجله دیدگاه های حقوقی، شماره هفتم
- مگی، اندره، محبی، محسن (۱۳۷۶)، آئین حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی، فصلنامه دیدگاه های حقوقی، شماره ۷، صص ۷۶ و ۷۷
- میرعباسی، سیدباقر (۱۳۹۱)، حقوق بین الملل عمومی حل اختلافات بین المللی، جلد ۲، تهران: نشر میزان
- یورشک فنی زاده، احمد، بزرگی، وحید (۱۳۸۳)، بایسته های الحاق به سازمان جهانی تجارت در زمینه حقوق مالکیت فکری، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، نمایندگی تام الاختیار تجاری جمهوری اسلامی ایران
- Bossche (2007), petervan den the law of the world trade organization ,part / sixth ,۲۳۱-۲۲۸,pp,printin
- Christopherparlin(2000),(Operationofconsultation, Deterrence, and Mediation), Law and Policy.۵۷۲-۵۶۱, pp ۳۱ Vol, in International Business, Washington, Spring
- James C Hecht(2000), Operotian of WTO Dispute settlement Panels: Assessing Proposal for Reform, .۶۶۳-۵۶۷pp, Law and Policy in International Business, Washington, spring
- Olin Wethington,(2000), Commentary on the Consultation Mechanism under the WTO dispute settlement understanding during its First five years, Law and Policy in International Business, .۵۹۰-۵۸۸p.p ,۳۱ vol: ,۲۰۰۰ Washington, spring.
- Taunya McCarty (1994), Dispute Settlement Sacrificing Diplomacy for Efficiency in the, .۲۳۸p. International Low, Summer.